
Ο Θεσμός της Πνευματικής Ιδιοκτησίας και η Ψηφιοποίηση

Εργασία για το μάθημα **Νομικά στο Design**

Ιωάννα Γλυκού dpsd11017

1 | Εισαγωγή

Καθώς η κοινωνία της πληροφορίας αναπτύσσεται με ταχύτετους ρυθμούς, οι τεχνολογικές κατακτήσεις από τον χώρο της επιστήμης των υπολογιστών, αποτελούν σημαντικό κεφάλαιο σε αρκετούς τομείς του κοινωνικού βίου, ανάμεσα στους οποίους είναι και ο πολιτισμός. Η διάδοση ενός υλικού με πολιτιστική ποικιλομορφία, σε συνδυασμό με την απαίτηση για διάσωση των πρωτότυπων έργων, αποτελεί ένα πολύπλοκο πρόβλημα με νομικές και κοινωνικές προεκτάσεις. Η διαδικασία ψηφιοποίησης και η δημιουργία μιας νέας άυλης ηλεκτρονικής υπόστασης για τα έργα πολιτισμού, προσφέρει νέες δυνατότητες αλλά ταυτόχρονα θέτει νέους περιορισμούς. Η ψηφιοποίηση γεννά δύο βασικές ανησυχίες. Αρχικά τα τεχνικά μέσα ηλεκτρονικής αντιγραφής και διανομής αποτελούν απειλή για τα εμπορικά συμφέροντα των κατόχων των δικαιωμάτων αλλά και κίνδυνο ο οποίος επηρεάζει την διάρθρωση του νόμου περί πνευματικής ιδιοκτησίας σε τέτοιο βαθμό που ένα παράνομο περιεχόμενο μπορεί να είναι εύκολα προσβάσιμο στο διαδίκτυο από τους καταναλωτές, μειώνοντας έτσι την προθυμία του καταναλωτή να πληρώσει. Η εξέλιξη όμως της τεχνολογίας παρά την περιπλοκότητα του ζητήματος έρχεται να δώσει την λύση στο θέμα με τα Digital Rights Management (DRM) συστήματα, το οποίο αναφέρεται στις τεχνολογίες και τις υπηρεσίες που χρησιμοποιούν οι κάτοχοι των δικαιωμάτων για να ελέγχουν και να ρυθμίζουν με τεχνολογικά μέσα τη χρήση των έργων τους, όπως θα αναλυθεί παρακάτω εκτενέστερα. Στο παρόν έγγραφο αρχικά αποσαφηνίζεται η έννοια «Δικαιώματα Πνευματικής Ιδιοκτησίας» και ακολούθως αναλύονται τα τεχνικά και νομικά προβλήματα που δημιουργεί αυτός ο όρος. Εκτός των άλλων πραγματοποιείται αναφορά στις τεχνικές μεθόδους που έχουν αναπτυχθεί για την παρεμπόδιση της ελεύθερης αντιγραφής και διανομής των προστατευόμενων έργων και

στην αποτελεσματικότητα αυτών. Τέλος από τα παραπάνω πηγάζει η κατεύθυνση που πρέπει να ακολουθήσει ο νομοθέτης αναφορικά με τα μέτρα προστασίας όπως και το πώς μπορεί να βοηθήσει σε αυτό η μελλοντική τεχνολογία.

2| Τεχνικά και Νομικά Προβλήματα της Προστασίας Πνευματικών Δικαιωμάτων

Τα πνευματικά δικαιώματα αποτελούν ένα πολύ σημαντικό ζήτημα που θα πρέπει να απασχολήσει σοβαρά οποιοδήποτε άτομο που αποφασίζει να εμπλακεί στην διαδικασία ψηφιοποίησης του περιεχομένου που διαθέτει. Οι νόμοι περί πνευματικής ιδιοκτησίας ουσιαστικά προστατεύουν τα έργα που χαρακτηρίζονται από δημιουργικότητα, όπως έργα λογοτεχνίας, θεάτρου, τέχνης κ.α. Παρόλα αυτά το Διαδίκτυο αποτελεί έναν αφηρημένο χαρακτήρα πνευματικών δικαιωμάτων που καθιστά δύσκολη την εφαρμογή των περιορισμών. Ακολούθως λόγω της ψηφιακής υπόστασης του περιεχομένου οι εθνικές διατάξεις δεν είναι ικανές να εξασφαλίσουν το απαιτούμενο επίπεδο προστασίας. Η συνθήκη της Βέρνης έχει κάνει μια προσπάθεια προστασίας των δημιουργών βασισμένη στη αρχή της ισότιμης μεταχείρισης των δημιουργών. Ωστόσο οι απαιτήσεις που πρέπει να πληροί ένα έργο παρουσιάζουν αρκετά νομικά κενά. Για παράδειγμα απαραίτητη συνθήκη για να θεωρηθεί ένα έργο προστατευόμενο είναι η πρωτοτυπία. Η συνθήκη της Βέρνης ωστόσο δεν έχει ορίσει ποια έργα θα πρέπει να θεωρούνται πρωτότυπα και ποια όχι. Ένα ακόμα νομικό ζήτημα είναι η πατρότητα του έργου στην περίπτωση που έχει δημιουργηθεί από έναν υπάλληλο μια εταιρίας. Συνήθως σε αυτήν την περίπτωση ο πρώτος δικαιούχος είναι η εταιρία, εάν διασφαλίσει πως όλα τα δικαιώματα ανήκουν σε αυτήν. Σε διαφορετική περίπτωση είναι σοβαρό το ενδεχόμενο διεκδίκησης δικαιωμάτων από τρίτους. Ένα ακόμα δικαίωμα που χρήζει ιδιαίτερης προσοχής είναι η ιδιωτικότητα, ιδικά όταν δημοσιοποιείται ψηφιακό περιεχόμενο στο Διαδίκτυο, ώστε να μην θίγεται η ιδιωτικότητα των προσώπων που απεικονίζονται ή αναφέρονται σε αυτό. Αυτό το δικαίωμα έχει παραβιαστεί πολλές φορές στο παρελθόν με την δικαιολογία της «Απεικόνισης αφηρημένου πλήθους». Επίσης το δικαίωμα της ιδιωτικότητας βρίσκεται σε διαμετρικά αντίθετη θέση με το την αρχή της ελευθερίας του λόγου εφόσον το διαδίκτυο αποτελεί έναν χώρο ελεύθερης έκφρασης και έτσι είναι λογικό να έρχεται σε σύγκρουση με την νομική κουλτούρα.

Στην αξιοποίηση του ήδη διαθέσιμου ψηφιακού περιεχομένου δεν λείπουν και τα τεχνικά προβλήματα που πηγάζουν μέσα από την λεπτή διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στους περιορισμούς και στις επιτρεπτές ενέργειες. Ποιος ορίζει τον τρόπο με τον οποίο ένας τρίτος μπορεί να χρησιμοποιήσει το περιεχόμενο ενός ψηφιοποιημένου έργου? Για παράδειγμα πρόσφατα δημιουργήθηκε έντονο ζήτημα στα δικαστήρια, ως προς την νομιμότητα της τακτικής deep linking, μια διαδικασία που χρησιμοποιείται για να οδηγήσει τον χρήστη από έναν ξένο διαδικτυακό τόπο σε εσωτερικές σελίδες ενός άλλου ιστότοπου

και όχι στην κεντρική σελίδα του. Το ζήτημα εδώ είναι πως η απευθείας ανακατεύθυνση του χρήστη σε εσωτερικές σελίδες ενδέχεται να παρακάμψει την ειδοποίηση περί πνευματικής ιδιοκτησίας που βρίσκεται στην αρχική. Το βασικό πρόβλημα σε αυτήν την περίπτωση είναι πως αυτόματα όλες οι μηχανές αναζήτησης καθίστανται παράνομες. Τέλος βασικό τεχνικό πρόβλημα που είναι δύσκολο να λυθεί είναι η διασφάλιση της αυθεντικότητας ενός έργου. Πως μπορεί να εξασφαλιστεί η αυθεντικότητα των αρχείων εικόνας που προκύπτουν από την ψηφιοποίηση?

3| Τεχνικές Μέθοδοι για την Παρεμπόδιση της Ελεύθερης Ψηφιακής Αντιγραφής και Διανομής

Η πρόοδος της τεχνολογίας έρχεται να δώσει την λύση σε προβλήματα για τα οποία η ίδια ευθύνεται με την δημιουργία τεχνολογικών μέτρων προστασίας(Technical Measures of Protection-TMP) που επιτρέπουν τον έλεγχο της χρήσης του ψηφιακού υλικού και τα τεχνολογικά μέτρα διαχείρισης της πνευματικής ιδιοκτησίας γνωστά και ως Digital Rights Management(DRM).

Ως θεμελιώδη τεχνολογικά μέτρα χαρακτηρίζονται η κρυπτογραφία που επιτρέπει την κρυπτογράφηση του ψηφιακού περιεχομένου, ώστε η αποκρυπτογράφηση του να είναι δυνατή μόνο από τους νόμιμους χρήστες, η αναγνωριστική ετικέτα όπως και το ψηφιακό υδατογράφημα, το οποίο βοηθά τους ιδιοκτήτες πνευματικών δικαιωμάτων να ανιχνεύουν τη μη-εξουσιοδοτημένη χρήση, αντιγραφή και διανομή των ψηφιακών δεδομένων.

Άλλα χαρακτηριστικά παραδείγματα τεχνολογικών μέτρων που έχουν στόχο τον έλεγχο και την παρεμπόδιση της πρόσβασης σε ένα αρχείο είναι η χρήση κωδικού πρόσβασης ή αριθμού πιστοποίησης. Υπάρχουν ακόμα τεχνολογικά μέτρα που περιορίζουν την χρήση ή την αναπαραγωγή του έργου, τα οποία επιτρέπουν την εφήμερη αναπαραγωγή στην προσωρινή μνήμη του υπολογιστή για να εμφανιστεί η πληροφορία που ενδιαφέρει τον χρήστη στην οθόνη του, αλλά ταυτόχρονα δεν του επιτρέπει την μόνιμη αποθήκευση στον δίσκο ή την εκτύπωση ή αν το επιτρέπει πρόκειται για περιορισμένο αριθμό αντιγράφων, όπως συμβαίνει στην περίπτωση συστημάτων που ρυθμίζουν την δυνατότητα δημιουργίας αντιγράφων CGMS(copy generation management system). Τέλος είναι δυνατή η προβολή αντιγράφων των ψηφιοποιημένων τεκμηρίων σε χαμηλή ανάλυση όπως και η προβολή μόνο τμημάτων των ψηφιακών αντικειμένων ανάλογα τους στόχους του έργου, τις απαιτήσεις του πολιτιστικού φορέα και την φύση των προς ψηφιοποίηση αντικειμένων.

Η εμφάνιση των τεχνολογικών μέτρων προστασίας οδήγησε στη δημιουργία περίπλοκων συστημάτων που έχουν ως αντικείμενο τους την ψηφιακή διαχείριση των δικαιωμάτων, τα οποία αναγνωρίζει το δίκαιο την πνευματικής ιδιοκτησίας. Τα συστήματα αυτά είναι ευρέως γνωστά ως DRM systems (Digital Rights Management Systems) . Η πρώτη γενιά αυτών των συστημάτων αποτελεί ένα τμήμα μόνο των πραγματικών και διευρυμένων δυνατοτήτων των εν λόγω συστημάτων και βασιζόταν στην ασφάλεια και την

κωδικοποίηση ώστε να αντιμετωπίζονται φαινόμενα μη εξουσιοδοτημένης αντιγραφής, κλειδώνοντας το περιεχόμενο και περιορίζοντας την διανομή του μόνο σε όσους έχουν καταβάλει το προβλεπόμενο αντίτιμο. Η δεύτερη γενιά των DRM περιλαμβάνει την περιγραφή, την αναγνώριση, την συναλλαγή, την προστασία, τον έλεγχο και την παρακολούθηση κάθε μορφής δικαιώματος χρήσης του ίδιου του περιεχομένου ή της επιπρόσθετης αξίας του, καθώς και τη διαχείριση του συνόλου των σχέσεων και των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των δικαιούχων και των χρηστών. Με άλλα λόγια οι δικαιούχοι είναι σε θέση να ελέγχουν την χρήση και τον προορισμό των έργων τους και να ανακτήσουν τον έλεγχο των έργων στο ψηφιακό περιβάλλον.

4| Τεχνική Αποτελεσματικότητα των Μέτρων Παρεμπόδισης της Ελεύθερης Αντιγραφής

Η αποτελεσματικότητα του τεχνολογικού μέσου προστασίας εξαρτάται από την τεχνολογική του πληρότητα, το περιεχόμενο που προστατεύει και την επιχείρηση (ή τομέα) στην οποία είναι εγκατεστημένο. Τα χαρακτηριστικά που πρέπει να πληροί είναι η ευχρηστία και η καταλληλότητα ως προς το περιεχόμενο του. Πιο συγκεκριμένα το κόστος του σχεδιασμού, της ανάπτυξης και της εγκατάστασης πρέπει να είναι σε αρμονία με τον τύπο του περιεχομένου. Επίσης πρέπει να είναι κατάλληλο ως προς την απειλή με την έννοια ότι η αποτροπή ηλεκτρονικής υποκλοπής πολύτιμου υλικού απαιτεί ένα πολύπλοκο μηχανισμό προστασίας και ακόμα και η καλύτερη διαθέσιμη τεχνολογία ενδέχεται να μην αρκεί.

Η χρήση κρυπτογραφικών μεθόδων έχει φέρει την λύση σε πολλά προβλήματα που συνδέονται με την πνευματική ιδιοκτησία όπως και με τις ασφαλείς επικοινωνίες μέσω της πιστοποίησης, της εμπιστευτικότητας και της ακεραιότητας. Οι τεχνικές κρυπτογράφησης έχουν τη δυνατότητα να κρύψουν την πληροφορία κατά την μετάδοσή της και να παρέχουν βοηθητική πληροφορία για την διασφάλιση της ακεραιότητας του περιεχομένου της, ωστόσο η κρυπτογραφία δεν μπορεί να εμφυτεύσει πληροφορία μέσα στο ίδιο το περιεχόμενο του ψηφιακού αρχείου. Επομένως, η αποκλειστική χρήση τεχνικών κρυπτογραφίας δεν μπορεί να παρέχει εγγυήσεις για την αναδιανομή ή την παραποίηση του περιεχομένου, μετά την παράκαμψη των κρυπτογραφικών μηχανισμών.

Η υδατογράφηση από την άλλη, αποτελεί την πιο αποτελεσματική επιλογή ιδιαίτερα για την συσχέτιση του ψηφιακού αντικειμένου με κάποια συνοδευτική πληροφορία, και αυτό γιατί έχει την επιπλέον ιδιότητα να μην γίνονται αντιληπτή από το ανθρώπινο σύστημα αισθήσεων. Τα υδατογραφήματα σε αντίθεση με τους κώδικες μπάρας δεν επηρεάζουν την αισθητική του ψηφιακού αντικειμένου και είναι αδιαχώριστα από τα αντικείμενα στα οποία ενσωματώνονται. Επίσης είναι αδύνατη η εφαρμογή απλών μορφών επεξεργασίας, όπως είναι η αλλαγή του τύπου δεδομένων του αρχείου. Τέλος τα υδατογραφήματα υφίστανται την ίδια ακριβώς επεξεργασία που εφαρμόζεται και στο ψηφιακό αντικείμενο,

πράγμα που επιτρέπει την διαπίστωση των μετατροπών που έχει υποστεί ένα ψηφιακό αντικείμενο, μέσω της παρακολούθησης των αλλαγών που έχει υποστεί το υδατογράφημα. Ωστόσο υπάρχει ένα βασικό μειονέκτημα που αφορά την πιστότητα του συστήματος που αναφέρεται στην οπτική ομοιότητα μεταξύ του αρχικού και του υδατογραφημένου αντιγράφου, καθώς το υδατογραφημένο αντικείμενο μοιραία θα υποστεί κάποια αλλοίωση κατά την μετάδοση από τον πομπό στον δέκτη.

Τα συστήματα διαχείρισης Πνευματικών Δικαιωμάτων (DRMs) αποτελούν το πιο αποτελεσματικό λογισμικό προστασίας μέχρι σήμερα και έχουν υλοποιηθεί από πολλές εταιρείες, οργανισμούς και ευρωπαϊκά projects, αλλά με διαφορετική αρχιτεκτονική προστασίας των ψηφιακών αγαθών. Ωστόσο ένα από τα κοινά σημεία τους είναι οι άδειες που προστατεύουν το περιεχόμενο. Το προστατευόμενο περιεχόμενο διαχωρίζεται από τις άδειες που καθορίζουν την χρήση του. Κατά μια λογική ο χρήστης έχει πρώτα πρόσβαση στο περιεχόμενο και εν συνέχεια αγοράζει τα δικαιώματα για την χρήση. Γενικότερα λοιπόν τα DRMs παίζουν τον ρόλο του «χωροφύλακα» που αποτρέπει την καταπάτηση των ψηφιακών δικαιωμάτων, ενώ στην πραγματικότητα είναι η καταχώρηση και η εξασφάλιση των δικαιωμάτων των δημιουργών του. Τι γίνεται στην περίπτωση που ο κάτοχος δεν είναι μια μεγάλη εταιρεία αλλά ένας απλός καλλιτέχνης που θέλει να κατοχυρώσει τα πνευματικά του δικαιώματα?

5| Ποινική Νομοθεσία περί Παράκαμψης των Μέτρων

Το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας προκειμένου να ενισχύει νομικά την αποτρεπτικότητα παράνομης χρήσης των προστατευόμενων έργων έχει συμπεριλάβει αυστηρές κυρώσεις για την περίπτωση εξουδετέρωσης των τεχνολογικών μέτρων.

Όσον αφορά τα συστήματα ψηφιακής διαχείρισης, πολλές φορές οι πληροφορίες για το καθεστώς των δικαιωμάτων που εμπεριέχονται σε αυτά γίνονται στόχος κακόβουλων τρίτων που επιδιώκουν την αφαίρεση ή την αλλοίωση τους ώστε να καταστεί αδύνατος ο έλεγχος της προέλευσης και του προορισμού του έργου. Για τον λόγο αυτό ο νόμος απαγορεύει την αφαίρεση ή αλλοίωση οποιασδήποτε πληροφορίας με ηλεκτρονική μορφή σχετικά με την διαχείριση των δικαιωμάτων και την διανομή, ραδιοφωνική μετάδοση, παρουσίαση ή διάθεση στο κοινό έργων από τα οποία έχουν αφαιρεθεί ή αλλοιωθεί άνευ αδειάς οι πληροφορίες ηλεκτρονικής μορφής σχετικά με την διαχείριση των δικαιωμάτων. Η παραβίαση των παραπάνω τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους και χρηματική ποινή 2.900-15.000 ευρώ και συνεπάγεται τις αστρικές κυρώσεις του άρθρου 65 του Ν. 2121/1993.

Σε γενικές γραμμές η νομοθεσία δεν αφήνει πολλά περιθώρια ελεύθερης χρήσης και πολλές από τις πράξεις που ενεργούνται στο πλαίσιο λειτουργίας και διαχείρισης αρχείων, εφόσον έχουν σχέση με προστατευόμενα έργα που προϋποθέτουν άδεια δικαιούχου. Παρά

τις αυστηρές αστικές και νομικές κυρώσεις όμως, η υποκλοπή και χρήση ψηφιοποιημένων έργων είναι πια ανεξέλεγκτη και αυτό γιατί το διαδίκτυο αποτελεί ένα περιβάλλον στο οποίο ο χρήστης μπορεί ακόμα να κρατήσει την ανωνυμία του και να δρα μυστικά. Επιπροσθέτως το γεγονός ότι μεγάλες βιομηχανίες μουσικής και του κινηματογράφου εφαρμόζουν κινήσεις απαγόρευσης και καταστολής για να εξασφαλίσουν τα οικονομικά τους συμφέροντα, οδηγεί τον χρήστη στην σύνδεση της προστασίας των πνευματικών δικαιωμάτων με την απαγόρευση της ελεύθερης διακίνησης στο Διαδίκτυο, πράγμα που τον κάνει να θεωρεί τον όρο αρνητικό και εναντιώνεται σε αυτό.

6 | Συμπεράσματα

Η εξέλιξη της ψηφιακής εποχής συνοδεύεται με την έντονη αμφισβήτηση του θεσμού της πνευματικής ιδιοκτησίας. Ταυτόχρονα ο χωρίς όρια διαμοιρασμός προστατευόμενων έργων μέσω των δικτύων επιφέρει τεράστιο οικονομικό πλήγμα. Παρόλα αυτά αν και το σύνολο του πληθυσμού δεν είναι εξοικειωμένο πλήρως με της δυνατότητες της ψηφιοποίησης, δεν γίνεται να μην αναγνωριστεί η νέα προοπτική που παρέχεται ως προς τη διάσωση και μακροπρόθεσμη διατήρηση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Για τον λόγο αυτό είναι αναγκαία η δημιουργία ενός συστήματος το οποίο θα αποτρέπει την κερδοσκοπία, να πιστοποιεί την ιδιοκτησία και να εξασφαλίζει την τιμή των δημιουργών των καλλιτεχνικών έργων. Το συγκεκριμένο σύστημα θα μπορούσε να βασιστεί στην λογική της άδειας χρήσης από τους δικαιούχους και θα μπορούσε να βρει πεδίο εφαρμογής σε ορισμένες περιπτώσεις. Αξίζει να αναφέρουμε πως στο μέλλον προβλέπεται η δημιουργία ενός πλήρες DRM που θα πραγματοποιεί «Ψηφιακή διαχείριση πνευματικών δικαιωμάτων» και όχι «διαχείριση ψηφιακών δικαιωμάτων». Δηλαδή δεν θα χειρίζεται μόνο τα δικαιώματα που πηγάζουν από την ψηφιακή υπόσταση του έργου, αλλά όλα τα πνευματικά δικαιώματα που συνδέονται με αυτό. Βέβαια βασική προϋπόθεση για την δημιουργία και ψηφιοποίηση έργων μακριά από εξωτερικούς αναγκασμούς και η ανάπτυξη της πολιτιστικής παραγωγής της χώρας, είναι ο σεβασμός των δικαιωμάτων των δικαιούχων πνευματικής ιδιοκτησίας . Το κλασικό νομικό πλαίσιο της πνευματικής ιδιοκτησίας είναι αδύναμο να ανταποκριθεί στις ανάγκες της κοινωνίας της πληροφορίας. Είμαστε σε μια φάση εξέλιξης όπου το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας γίνεται επιτακτικό, και η νομοθεσία γίνεται υπό την πίεση πολιτικών συμφερόντων χωρίς την δυνατότητα της πρόβλεψης των συνεπειών των ρυθμίσεων για το μέλλον.

7 | Αναφορές

<https://lekythos.library.ucy.ac.cy/bitstream/handle/10797/12418/Janet%20Gertz.pdf?sequence=1> «Επιλογή για Συντήρηση στην Εποχή της Ψηφιοποίησης: μια επισκόπηση», *Janet Gertz, 2000*

http://nemertes.lis.upatras.gr/jspui/bitstream/10889/520/1/Nimertis_Meidanis%28m%29.pdf «Τα Δικαιώματα Πνευματικής Ιδιοκτησίας στην Ψηφιακή Εποχή: Ζητήματα Προστασίας και Διαχείρισης», *Δημήτριος Π. Μειδάνης, 2006*

<http://www.ejcl.org/113/article113-19.pdf> «The Digitizing of Literary and Artistic Works», *Josef Drexl & Silke von Lewinski*

<http://eprints.rclis.org/7019/1/Sitas-Psifiopoiisi.pdf> «Ψηφιοποίηση Υλικού και Δημιουργία Ψηφιακών Βάσεων Δεδομένων», *Ανέστης Σίτας, 2002*

<http://nemertes.lis.upatras.gr/jspui/bitstream/10889/144/1/314.pdf> «ΜΕΛΕΤΗ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΚΑΛΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΨΗΦΙΟΠΟΙΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ», *Ελένη Αναγνώστου, 2005*

https://www.researchgate.net/profile/Philippe_Jougleux/publication/266384651_Liability_for_data_breach_and_privacy_enforcement_on_Internet/links/542eadbe0cf27e39fa9637f3.pdf «Η ευθύνη για παραβίαση ασφάλειας και παραβίαση προσωπικών δεδομένων στο Διαδίκτυο»

<http://docplayer.gr/8686653-I-prosvoli-tis-pneumatikis-idioktiasias-sto-diadiktyo.html> «Η προσβολή της πνευματικής ιδιοκτησίας στο διαδίκτυο»

<http://www.karagiannislawfirm.gr/astiko-dikaio/630-paranomi-diakinisi-pneumatikon-ergon-meso-internet>